

HISTORICAL ROOTS OF THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM OF PEOPLE WITH DISABILITIES

Rustambek Haydarovich Narziyev
Doctoral student
SamSU
Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: inclusive education, disabled children, healthy children, equality, possibility limitation, specialist, development.

Received: 25.09.24

Accepted: 27.09.24

Published: 29.09.24

Abstract: In our article, the historical roots of the development of the disabled education system, the development of inclusive education in Uzbekistan, the legal and regulatory framework of inclusive education in Uzbekistan, the relevance of the organization of the educational process on the basis of equal rights in disabled and healthy children are scientifically analyzed. Also in this area, the reforms carried out in school and preschool institutions and the development and prospects of inclusive education in Uzbekistan are discussed.

O'ZBEKISTONDA NOGIRONLAR TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING TARIXIY ILDIZLARI VA HUQUQIY ASOSLARI

Rustambek Xaydarovich Narziyev
tayanch doktorant
SamDU
Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nogiron bolalar, sog'lom bolalar, teng huquqlilik, imkoniyati cheklanganlik, mutaxassis, rivojlantirish.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda nogironlar ta'limi tizimi shakllanishi va rivojlantirishining xususiyatlari, omillari, tarixiy ildizlari yoritiladi. Shu bilan birga inklyuziv ta'limning O'zbekistondagi rivojlanishi, uning huquqiy – me'yoriy asoslari, nogiron va sog'lom bolalarda teng huquqlilik asosida ta'lim jarayonini tashkil etish masalalari ilmiy tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu sohada maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida olib

borilayotgan islohotlar va inklyuziv ta'limning
istiqbollari xususida so'z yuritiladi.

ИСТОРИЧЕСКИЕ КОРНИ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ИНВАЛИДОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Рустамбек Хайдарович Нарзиев

докторант

СамГУ

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями, здоровые дети, равноправие, инвалидность, специалист, развитие.

Аннотация: В данной статье анализируются особенности, факторы формирования, развития и исторические корни системы образования инвалидов в Узбекистане. Также рассматривается развитие инклюзивного образования в Узбекистане, правовая и нормативная база организации образовательного процесса на основе равноправия инвалидов и здоровых детей. Кроме этого раскрывается процесс проводимых в этой области реформ в школах и дошкольных образовательных учреждениях, и перспективы инклюзивного образования в Узбекистане.

KIRISH

Jahonda nogironlar ta'lim tizimini rivojlantirish masalasi doimo dolzarb masala bo'lib kelgan. Xususan, rivojlangan davlatlar o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib nogiron bolalar va sog'lom bolalar boshlang'ich ta'limini birga olib borsa, ayrim davlatlarda bu ish bilan maxsus ixtisoslashtirilgan muassasalar shug'ullanadi. Boshlang'ich ta'limda sog'lom tengqurlari bilan birgalikda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish ehtiyojini jahon standartlari asosida ta'minlashda tashkilotlararo maqsadli va amaliy natijalarga yo'nalgan hamkorlik hamda integrativ chora-tadbirlar amalga oshirilishi talab etiladi. Ta'lim klasteri sharoitida barcha bolaga birdek sifatli ta'limni tashkil etishda o'qituvchining roli va mavqei, ota-onalar va keng jamoatchilikning pedagogik savodxonligini oshirishning ahamiyati kattadir. Nogiron va sog'lom bolalar ta'limini birga olib borish inklyuziv ta'lim atamasi bilan izohlanadi. Inklyuziv ta'lim — davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. "Inklyuziv ta'lim" atamasi fransuzcha „inclusif“ so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "o'z ichiga oladi" deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta'limini anglatadi.

Inklyuziv ta'limning mazmun mohiyati to'g'risidagi bilim va ma'lumotlar hali jamiyatda yetarli emas. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham u katta ahamiyatga egadir. Inklyuziv ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'lim alohida ehtiyojli bolalar bilan sog'lom bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'limning vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iboratdir. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordam olishi darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.[1]

Respublikamizda 2020-yil sentyabr oyida yangi tahrirdagi „Ta'lim to'g'risida“gi qonun tasdiqlandi. Tasdiqdan oldin esa, O'zbekiston Respublikasi nogironlar assotsiatsiyasi mutaxassislar bilan birga qonun loyihasining inklyuziv ta'lim tamoyillariga muvofiqligi bo'yicha tahlil o'tkazdi. Qonunning 20-moddasida “Jismoniy, aqliy, sensor va ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etiladi” deb ko'rsatilgan. Ushbu qonunda belgilangan vazifalarni to'laqonli bajarish maqsadida 2020-yil 13-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4860-son qarori, hamda Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrda “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida”gi 638-son qarorlari ishlab chiqildi.

Nogironlik bu kasallik, shikastlanish, mayib-majruhlik, baxtsiz hodisalar tufayli butunlay yoki ma'lum muddat mehnat qobiliyatini yo'qotish bilan bog'liq hodisa. Jismoniy yoki aqliy nuqsonlari borligi sababli ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj shaxs nogiron hisoblanadi. O'zbekistonda nogironlik Tibbiy Mehnat Ekspertiza Komissiyasi (TMEK) tomonidan belgilanadi. Nogironlik mehnat qobiliyatini yo'qotish darajasiga qarab 3 guruhga bo'linib, vaqtincha (6-12 oy) yoki muddatsiz qilib tayinlanadi. 1-guruh Nogironligiga mehnat qobiliyatini butunlay yo'qotgan va boshqaning doimiy parvarishi, yordami, nazoratiga muhtoj bo'lgan shaxslar; 2-guruh

Nogironiga mehnat qobiliyatini butunlay yo‘qotgan, lekin boshqalarning doimiy parvarishiga muhtoj bo‘lmagan, shuningdek, mehnat turidan qat’i nazar, unda uzoq muddat ishlay olmaydigan shaxslar; 3-guruh Nogironligiga mehnat qobiliyati sezilarli darajada pasaygan shaxslar kiradi.

Nogironlar davlat nafaqasi bilan ta’minlanadi, zarur bo‘lganda davolanadi, ularga protezlar beriladi, ishga, maxsus maktablarga joylashtirish uchun sharoit yaratiladi. Nogironlarni tibbiy, ijtimoiy va kasbiy rehabilitatsiya qilish orqali faol hayotga, mehnatga jalb qilish dolzarb masala hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida nogironlikning quyidagi sabablari nazarda tutiladi:

- umumiy kasalliklar (ish bilan bog‘liq bo‘lmagan) oqibatidagi nogironlik;
- turmushdagi baxtsiz hodisalar natijasida shikastlanish oqibatida yuz bergan nogironlik;
- ishlab chiqarishdagi jarohatlar va kasb kasalligiga duchor bo‘lish natijasidagi nogironlik;
- kasb kasalligiga chalinish tufayli yuz bergan nogironlik;
- O‘zbekistonni himoya qilish yoki boshqacha tarzda harbiy burchni bajarish paytida ro‘y bergan nogironlik;
- harbiy burchni bajarish bilan bog‘liq bo‘lmagan harbiy xizmatni o‘tash davridagi nogironlik.[2]

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1995-yil 11-noyabrda “O‘zbekiston Respublikasining nogironlarni rehabilitatsiya qilish borasidagi chora-tadbirlari Davlat dasturi to‘g‘risida” qaror qabul qildi. Mazkur qarorning ijrosi nogironlarni rehabilitatsiya qilish markazlari sistemasi (Nogironlarni tibbiy-ijtimoiy va kasb bo‘yicha rehabilitatsiya qilish milliy markazi, Tayanch-harakat sistemasi kasalliklarida nogironlar rehabilitatsiya markazi va 10 ta umumiy tipdagi hududiy rehabilitatsiya markazlari) tashkil etildi. Bular joylardagi TMEKlar bilan hamkorlikda nogironlarni tibbiy-ijtimoiy rehabilitatsiya qilish chora-tadbirlarini amalga oshiradi.

Eng gadingi davrda ham nogironlarga g‘amxo‘rlik qilgan insonlar borligi haqida dalillar bor. Jumladan, Windover arxeologik saytida, bu iskanjlardan biri 15 yoshga to‘lgan erkak bo‘lib, u “spina bifida” kasalligiga chalinganligi haqida malumot bor. Bu holat, ehtimol, beldan pastki qismi falaj bo‘lgan o‘g‘il bolaning ovchi-termachi jamoasida parvarish qilinganligidan dalolat beradi. Nogironlik Xudoning jazosini olish deb baholanmagan va shuning uchun nogironlar o‘z nogironligi uchun yo‘q qilinmagan va kamsitilmagan.

Davlatchilik shakllangach ularning aksariyatlari Mesopotamiya jamiyatining turli vazifalarida ishlagan, shu jumladan, diniy muassasalarida xudoning xizmatchilari sifatida ishlaganlar. Qadimgi Misrda nogironlar uchun maxsus moslamalar ishlatila boshlangan. Ularning saqlanib qolganlari nogironlar bilan qariyalar yurganlarida foydalanganlaridan dalolat beradi.

Qadimgi Gretsiyada jismoniy nuqsonlari bo'lgan shaxslar ma'badlar va shifoxonalarga kirishlarini osonlashtiradigan qoidalar qabul qilindi. Xususan, milodiy 370 yilgacha eng muhim shifo maskanlari bo'lgan Epidaurdagi Asclepius maskaniga kamida 11 ta doimiy tosh rampalari kirgan va ular nogironlarga 9 ta turli inshootga kirish imkoniyatini bergan; qadimgi Gretsiyada nogiron bo'lganlarga etibor berilishi va parvarish qilinishiga oid dalillar bor. Aslida, qadimgi yunonlar orasida nogironlarga ko'ra sog'lom odamlar ko'pchilikni tashkil qilgan, chunki ularning yozuvlarida nogironlarni tasvirlaydigan so'zlar juda kam. Nogiron odam jamiyat rivojiga hissa qo'shishi mumkin bo'lganida, yunonlar ularni to'xtatishardi.

O'rta asrlargacha noxush holatlar insu jinlar faoliyati bilan bog'liq deb hisoblanilar edi. Ularga tabiiy tartibning bir qismi sifatida garalgan, ayniqsa, qora o'lim davrida va oqibatida, bu butun aholini shikastlantirdi. Ilm fan rivojlanib voqea hodisalarning asl sabablarini izlashga o'tish yuz berdi, shuningdek, ularning toifalarini belgilashda katta qiziqish uyg'otildi: masalan, Ambroise Pare o'n oltinchi asrda "mustirlar", "ajalotlar" va "ko'pchilikni shikastlantirib qo'yganlar" haqida yozgan. Yevropa ma'rifatining taraqqiy etishi sababdan kelib chiqadigan bilimlarga va tabiiy fanning insoniyat taraqqiyoti uchun ahamiyatiga ega bo'lishga qaratilganligi universitet, institutlar va ma'lumot tizimlarining tug'ilishiga yordam berdi. Shu bilan birga bu holat nogironlik haqidagi bugungi tushunchalarning rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyat kasb eta boshladi.[3]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil 29-aprelda PF-5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020-yil 6-noyabrda PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2022-yil 28-yanvarda PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020-yil 13-oktyabrda PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrda 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa hujjatlarda nogironlar uchun maxsus maktablarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan.

Respublikamizda ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tomonidan 2007-yilda «O'zbekistonda inklyuziv ta'lim» loyihasi amalga oshirilgan bo'lib, loyihada O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Navoiy shahridagi «Umr» imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish markazi, Samarqand shahridagi «Hayot»

nomli nogironlarga yordam berish markazi, Jizzax shahridagi «Istiqbolli avlod» markazi, Qashqadaryo viloyatining Qarshi shahridagi «Umid» tashabbuslarga ko‘mak berish va rivojlantirish markazi, Termiz shahridagi «Imkon» imkoniyati cheklangan bolalar va oilalarga ko‘mak berish markazi, Farg‘ona viloyatining Qo‘qon shahridagi «Ziyo» maxsus zaruratli bolalarga ijtimoiy ko‘mak berish markazi, maqsadli hududlar hokimliklari, O‘zbekistondagi Shvetsariya elchixonasi ushbu tadbirlarni amalga oshirishda hamkorlik qilishdi. Ushbu loyiha doirasida Toshkent, Guliston, Qarshi, Samarqand, Termiz, Andijon, Qo‘qon, Nukus, Buxoro, Urganch shaharlarida joylashgan ayrim maktabgacha ta‘lim muassasa, maktab, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda imkoniyati cheklangan bolalar aralash guruhlarda inklyuziv texnologiya asosida ta‘lim-tarbiya olishdi.[4]

Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta‘lim-tarbiyasi va ularning ijtimoiy hayotga moslashuviga qulay sharoitlar yaratib berilmoqda. Ularni jamiyatga integratsiya qilish, avvalo, imkon qadar salomatligini tiklash maqsadida «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta‘lim loyihasi» asosida ish yuritib kelinmoqda. Bunda, asosan, inklyuziv ta‘lim imkoniyatlaridan foydalanish ko‘zda tutilmoqda. Natijada inklyuziv ta‘limni tashkil etishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini, o‘ziga xos imkoniyatlarini chuqurroq o‘rganish, u bilan bog‘liq muammolarni aniqlash, samaradorlik jihatlarini asoslab berish dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda. Chunki inklyuziv ta‘lim usuli barcha bolalarning ruhiy-jismoniy holatidan qat‘iy nazar ta‘lim jarayonida to‘laqonli ishtirok etishini ta‘minlashga qulay imkoniyat yaratadi.[5]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4860-son qarori bilan tasdiqlangan “2020–2025 yillarda xalq ta‘limi tizimida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasi”da alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan ta‘lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo‘yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta‘lim oladigan ta‘lim muassasalari binolariga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta‘lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun inklyuziv ta‘lim tizimini tashkil etish, umumta‘lim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan ta‘minlash alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta‘minlash va boshqalar.

Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, ushbu qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi:

- inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish;
- o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish chora-tadbirlari.

Shuningdek ushbu qaror bilan quyidagi me'yoriy hujjatlar tasdiqlandi:

- Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom;
- Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom;
- Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risidagi nizom.

Ushbu qonunosti hujjatlarida imkoniyati cheklangan bolalarning ta'limi, rehabilitatsiyasi, ijtimoiy munosabatlarda erkin, qulay va xavfsiz harakatlanishini ta'minlashga qaratilgan huquqiy me'yorlar belgilab qo'yildi. Bundan tashqari qaror bilan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida kasbga o'qitish kurslarini tashkil etish chora-tadbirlari belgilandi. Nogironlarni umumta'lim tizimida o'qitish masalalariga e'tibor berish Respublikamizda 1996-yilda O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi, Respublika ta'lim markazi va YuNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda respublika seminari o'tkazilishi bilan islohotlar amalga oshirila boshladi. Shu davrdan boshlab olimlar, maxsus ta'lim tizimidagi rahbar xodimlari, pedagoglar, umumta'lim muassasalarining rahbarlari va nodavlat jamoat tashkilotlarining nogironlar ta'limi ehtiyojini qondirishga qaratilgan munosabatlari o'zgara boshladi. Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish, tarbiyalash, kasb-hunarga yo'naltirish, jamiyatga uyg'unlashtirish masalalari davlat siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan hisoblanadi. Chunki O'zbekistonda taraqqiyotning besh tamoyilidan biri kuchli ijtimoiy siyosat maqsadli yo'lga qo'yilganligi bois, aholining ko'makka muhtoj qatlamlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash huquqiy jihatdan kafolatlangan.

Jahon ta'limi amaliyotida ham ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalari ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash

hisoblanadi. YUNESKOning ijtimoiy fanlar sohasidagi dasturlari inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan bilimlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirishda gender tenglik, ta'lim olish huquqi kafolatlarini kuchaytirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kadrlar tayyorlash tizimining asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida boshlang'ich ta'limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, ta'lim jarayonining tashkiliy, metodik komponentlarini, didaktik tizimini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu jihatdan o'qituvchilarni ta'limda alohida ehtiyojlari bor bolalar bilan ishlashga kasbiy tayyorlashning nazariy-pedagogik jihatlarini aniqlashtirish orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.[6]

Imkoniyati cheklanmagan bolalar uchun inklyuziv ta'lim berish rivojlanishida muammolar mavjud bo'lgan o'quvchilarni o'z tengdoshlari bilan birgalikda o'qitishni nazarda tutar ekan, mazkur yo'nalish aksariyat bolalar uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy va aqliy rivojlanishda orqada qolgan o'quvchilar uchun maxsus sinflar ochish imkonini beradi. Bunday o'quvchilarga muvaffaqiyatli ta'lim berish uchun mohirlik bilan tashkil etilgan maxsus pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash hamda ularni integrallashtirilgan sinflardagi o'quvchilar sonini keskin kamaytirish talab etiladi.[7]

XULOSA

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. "Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash" kabi muhim vazifalar belgilandi. Boshlang'ich ta'limda o'qitish sifatini yaxshilash, o'quvchilarning imkoniyatlariga mos, davlat ta'lim standartlari me'yorlari inobatga olingan o'quv muhitini samarali tashkil etish, bu jarayonda tashkilotlar va jamoat institutlari hamkorligini kuchaytirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Umuman olganda inklyuziv ta'lim modeli sifatida subyektlar o'rtasidagi aloqalarning barqaror komponentlarini rivojlantiradigan madaniy modelga aylanishi kerak. Bunday modelning asosini inson individualligining xilma-xilligini qabul qilish hamda har bir inson hayotining eng avvalo qadriyatlarini, uning ta'lim va ijtimoiy jamoada qabul qilinish huquqiga bo'lgan bag'rikenglik tashkil qiladi. Bunday madaniy modelni shakllantirish murakkab jarayon bo'lib, ijobiy natijalari asosida inklyuziv ta'limni shakllantirishni nazarda tutadi. Inklyuziv ta'limda umummadaniy xulq-atvor namunalarini yaratish va rivojlantirish pedagogning kasbiy

tayyorgarligiga uzviy bog‘liq bo‘lib, asosiy maqsad oliy ta‘lim muassasalarida ijtimoiy yo‘nalish talabalarini klasterli ta‘lim muhitida inklyuziv tayyorgarligini rivojlantirishdan iborat. Shuningdek, inklyuziv ta‘lim tizimini joriy qilish bo‘yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Mazkur hujjatlarda jamiyatimizning bir bo‘lagi bo‘lgan maxsus yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ularga ta‘lim-tarbiya berish, ularning sog‘lom bolalar qatoridan o‘rin olib o‘z qobiliyati, imkoniyatlarini ko‘rsata olishiga, ma‘naviy kamol topishiga qaratilgan chora-tadbirlar belgilab berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova. Inklyuziv ta‘lim: nazariya va metodika. Darslik. Chirchiq 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 24-noyabrdagi 317-son qarori bilan tasdiqlangan “Tibbiy-mehnat ekspertiza komissiyalari to‘g‘risida nizom”.
3. Инклюзивное образование в Испании. Пашкова.М, Скуднова. Т.Д.2018.
4. Екатерина Михальч. Инклюзивное образование. 2021.
5. Amirsaidova SH.M. “Maxsus pedagogika fani taraqqiyotida sharq mutafakkiri g‘oyalarining o‘rni va roli” . Ped. fan. nom... diss. – T., 2006.
6. D.S.Qaxarova —Inklyuziv ta‘lim texnologiyasi|| Toshkent. 2014
7. Наталья Микляева, Татьяна Чудесникова, Анна Виленская, Ольга Кудравец, Светлана Семенака. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья. Москва Юрайт. 2021.
8. Пектра Spandagou, Cathy Little, David Evans, Michelle L. Inklusive Education in Schools and Early. Childhood Settings. Springer Singapore. 2020.
9. Nurmuhamedova L.SH. Nogiron bolalarning huquqiy asosalari va ilmiy-nazariy masalalari. Defektolog kadrlarni tayyorlash jarayoniga innovatsion ta‘lim texnologiyalarini tadbir etish: muammolar va istiqbollar.-T.,2014
10. Р.Шомахмудова, Д.Тулаганова, А.Бердиева. Жисмоний ривожланишида муаммолари бўлган болалар билан инклюзив ва махсус таълим тизимида олиб бориладиган коррекцион педагогик ишлар. Тошкент: ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.
11. Р.Шомахмудова. Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари. Тошкент: ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.
12. Ю.В.Шумиловская Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования.
13. Yuldashev J.G‘., S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. –T.:O‘qituvchi, 2004